

**«ЁСЦЬ ДУША Ў ЧАЛАВЕКА...»:
ТРАДЫЦЫЙНЫЯ ЎЯЎЛЕННІ АБ ІСНАВАННІ ДУШЫ**

У адной са сваіх малітваў Кірыла Тураўскі кажа: «Таму што ўся праўда чалавечая быццам палатно з павуціны, якое лёгка рвецца і гіне». Чалавечаму розуму недаступныя таямніцы Бога. Мноства цудаў (у людскім разуменні) адбываецца дзякуючы ПРАЦЫ ДУШЫ — малітвам веруючых людзей, а таксама — малітвам святых пакутнікаў, «блажэнных» (бажавоўкаў) — людзей не ад гэтага свету. Дзякуючы іх малітвам матэрыяльныя рэчы могуць пераўтварацца і асвятляцца. Многія святыя, да прыкладу, прападобныя Сергій, Серафім асвятчалі калодзежы, крыніцы. І ў той час, і цяпер веруючыя п'юць ваду з іх, каб былі здаровымі душа і цела.

У наш час большасць людзей найбольш клапаціцца пра свой знешні выгляд, дабрабыт і камфорт, чаго не скажаш пра ўнутраны свет. Між тым, душа (як і цела) павінна быць чыстай і прыгожай!!! Не «чорнай», як аднойчы было трапна заўважана. З вуснаў многіх сучаснікаў і сучасніц (асабліва ў падлеткаў, маладых хлопцаў і дзяўчат) непамерна часта зрываюцца брыдкія словы — найпершы паказчык «бруднай», «непамытай» душы. Іх можна пачуць дзе заўгодна, нават у дзіцячых размовах у садку, вядома ж, і ў сем'ях. Пачынаючы асвойваць свет дарослых, дзеці, якіх па традыцыі называем анёламі, ужо ў 3-4 гады (!) ўжываюць ненарматыўную лексіку. Часам бабулі вучаць сваіх родных унукаў, унучак вымаўленню нецэнзурных словаў — дзеля сваёй пацехі. Вырастае новае пакаленне. Ці лепшае яно, чым папярэдняе?.. Скрозь і побач у нашым не то жыцці, не то — жывёльным, ці раслінным існаванні (даволі часта бачыш людзей, якія «даследуюць» сметнікі на цэнтральных веткаўскіх вуліцах) — паныласяць, азлабленне, варожасць і недавер да блізкіх і знаёмых, абыхавасць да сябе, сваіх дзяцей, п'янства, фізічныя і псіхічныя хваробы. Усё гэта — вынікі недахопу ўвагі і любові да сваёй адзіна-адзінай, вечнай, нятленнай душы. І — не толькі да сваёй... Вядома, як заўсёды, наш час багаты на «падзвіжнікаў» (тых, хто стварае подзвіг). Як заўсёды, свет трымаецца на дабрыві, любові, праўдзе і працы, павазе да чалавека, без якіх не можа абысціся сапраўдны чалавек.

Выкарыстанне ненарматыўнай лексікі ў асяроддзі моладзі ў сённяшні час з'яўляецца адным з першых паказчыкаў даросласці, спосабам вылучыцца, «паказаць сябе». Гэта лічыцца нормай. Відаць, у свой час такім людзям ніхто не распавядаў, што мова — гэта адзенне душы, пры дапамозе мовы душа пераклікаецца з Сусветам.

А ці ёсць душа ўвогуле? Што яна сабой уяўляе? Адказам на гэтыя пытанні — у сусветнай філасофіі, культуралогіі, міфалогіі, культуры, фальклоры, літататуры народаў свету (ды іншых відах чалавечай дзейнасці) прысвечана мноства даследванняў, назіранняў, выказванняў. Так, яшчэ да ўзнікнення хрысціянства старажытнагрэчаскі філосаф, матэматык Піфагор лічыў наяўнасць душы галоўным, што вызначае чалавека: «Няма нічога ў цябе, чалавек, акрамя душы».

У беларускай традыцыі сямейнага выхавання дзецям з малых гадоў прывіталася цікавасць і любоў да родных словаў і адначасова — адмоўнае стаўленне да кепскіх, павага да бацькоў, блізкіх, знаёмых. Бывалі выпадкі, калі ў вясковых сем'ях прынята было называць сваіх бацькоў на «Вы». Такая з'ява назіралася яшчэ ў 1960-70-ыя гады.

На Гомельшчыне, Міншчыне, Магілёўшчыне ў вышэйназваных гады і пазней, таксама — у нашы дні, ёсць пэўныя патрабаванні да людзей, у чых дамах знаходзіцца праваслаўная абрачная ікона-«Свяча», і да тых веруючых, хто прыходзіць да яе абракнуцца. Як і ў царкве, у доме каля «Свячы» нельга сварыцца, брыдкасловаць. Павага да сваіх блізкіх, да саміх сябе (не кажучы ўжо пра ўшанаванне абраза) выяўляецца ў наступных дзеяннях пераносу «Свячы»: «Хазяйкі — «сваццейкі» гавораць адна на адну. Тая — адтуль на каленках, тая — адтуль, пахрысьцяцца, паклоны аддадуць, цалуюцца. Мужыкі на каленках стаяць. За руку паздароўваюцца... Тады ж мужчына не ругаіцца, есці «Свяча» ў домі. Ругацца — ета ж бальшы грэх! Перад іконай, як прыняць у двор, тожа, як і маладыя, хлеб аддаюць з аднаго двара ў другі. «Свяча» — ці народам, ці Богам суджана»... [1].

Надта цікавым і патрэбным для сучаснікаў уяўляецца знаёмства з уяўленнямі аб душы (язычніцкімі, хрысціянскімі) ў мясцовых носбітаў культуры (друкуюцца ніжэй). Мы размаўлялі найбольш з жанчынамі сталага ўзросту, якія маюць жыццёвы досвед, — жыхаркамі вёсак Веткаўскага, Чачэрскага, Гомельскага, Добрушскага раёнаў Гомельскай вобласці. Аповеды жанчын, аповеды іншых інфармантаў выкарыстоўваюцца падчас экскурсій і лекцый для вучняў малодшага, сярэдняга, старэйшага школьнага ўзросту, падчас музейна-педагагічных заняткаў Школы традыцыйнай і сучаснай народнай культуры «Аз, букі, ведзі — глаголь дабро!», якая працуе больш дваццаці гадоў ў Веткаўскім музеі народнай творчасці імя Ф.Р. Шкіярава. Знаёмства з традыцыйнымі ўяўленнямі аб душы адбываецца падчас правядзення тэмаў: «Абрад «Свячы» ў вёсках Веткаўскага раёна», «Аб адной іконе»..., «Вобраз св. Міколы», ды інш. Згадайма: «... Таму што ўся праўда чалавечая — быццам палатно з павуціны, якое лёгка рвецца і гіне»... Быццам рэха на гэтыя словы з малітвы Кірыла Тураўскага гучыць аповед пра чалавека, які прасіўся «работнікам» у рай, дзе сэнс «праўды чалавечай» — працы зямной — нішто ў параўнанні з душой чалавека «нігрэшнага».

Вось што спявалі інфарманты на тэму «У Царстве Нябесным»:

«Уміраюць людзі; во як толькі абярнецца на той свет, а душа яго жывець. І ні канца, ні краю ні будзя яго душ». І што пападзе? Во, як гаварылі мне. У пост расказвалі. Папаўся хлопец у Царства Нябеснае. Сасьнілася яму Царства. І што вы думаеце? Ён ува сьне пабачыў – так харашо там, што нійдзе на свеці так німа, як у Том Сьвеці. Ну, ён і гавора на іх у Царстве: «Вазьміце міне сюды ў работнікі». Прасіўся ў іх. Дужа там харашо. А яны яму казалі: «Нам сюды работнікі не нада. Нам толькі нада, людзі штоб ні грэшныя.» – «Ну, ні вазьміця міне ў работнікі, дак вазьміце міне хоць за стоража. Штоб я хоць сторажам быў, так хачу сюды». Яны так падумалі, і кажуць: «За стоража, можа, і вазьмім». Ну, хлопец праснуўся і расказвае: «Я пабыў у Царстве Нябесным».

І ён тады, прайшло тры дні яму... І захварэў апендыцытам цераз тры дні. Зьдзелалі аперацыю, ён і памёр. І памёр, дак стораж указаў яму ета места – на самых варотах вырылі яму ямку. Во як Царства... А людзі ціпер ніхто не веруць, ніхто не веруць. А душа ж толькі во абярнецца адсюль на Той Свет. Ета макаў цвет – Свет, белы Свет – макаў цвет. Вецер во дыхнуў – так і німа. Вецер дыхнуў – і душа абярнулася, а труп ляжыць недзьвіжыма. Ета грэшнае цела. А душа пайшла за грахі наверх [2].

Наступная тэма апавядання «Калі душу адпускаюць хоць зь пекла, хоць з раю?»

«Ёсьць душа ў чалавека... Вот так ляжу адна ў хаці... Колькі разоў так і ночы – ўздыхнеш. Думаеш, наверна, ёсьць душа ў чалавека. А хто гавора – ета на серца кроў капае, так уздыхаеш. Ва ўсіх душа ёсьць...»

«Калі душу адпускаюць хоць з пекла, хоць з раю?»

Многа бывае случаяў, што душа, як ідзе сорок дней, тут ходзя. Будзеш ляжаць, і так вот, будуць зваць – не адгукайся. Мне разоў сколька было: «Насьць, а, Насьць!» – матка звала. А я маўчу. Бачыла: як-та Пятрок гукаў. Я думаю – не буду адгукца...»

Сорок дней душа пасья сьмерці ходзя, і дома, і паўсюль. І дзьверы, бывае, самі адкрываюцца. Пасья сарака дней яна атвчае за грахі. А ў пасьледні, саракавы дзень, як атпраўляюць, яна ўжо ў пасьледні дзень бача сваіх. У царкве далжна быць уся свая радня. Сваю скацёрку ў царкву пад воздух кладзеш. Сьвяшчэньнік рэжа хлеб, выразае з хлеба хрэсьцік і ложа на скацёрку. І сам бярэцца за краёк, і ўся радня — бяруцца, і паднімая: разоў пяць, шэсьць ці дзесяць, пакуль чытая малітву. Еты хлеб, клінок, дае табе. Прыходзіш з царквы, сталоў па шэсьць было, сваіх, чужых пазавуць. Еты хлеб крышыш у канун, усім даеш. Есьлі дзелаіш сорок дней, то проскурку пакрышыш. Дзіцям даюць проскурку, штоб спалі, здаровыя былі. І проскурку ў канун крышыш – ета ж самае тое. Як прычашчаешся, паспавядаюць, вадку па капельцы даюць і проскуркі... Я ўсігда ў Спасаўку спавядаюсь. Як атправа, скацёрку бяруць сваю, тканую на доску, ці бяруць салфеткі. Хоць жонка, калі муж памёр, калі матка, то — дачка.

Сорок дней, як хто памрэ, складаюць платочак насаваы вот так, на два, на чатыры ражкі, ставяць на яго стакан з вадой, на платочак. Ураньні, сонца ўсходзя, пад стол выліваюць вадку, у Чырвоным Куце пад стол. Як сонца заходзя, бярэш сьветленькай вадзіцы, нальеш чарачку. На дзень чарку пераварачаюць, стаіць пустая на платочку. Іншы раз глянеш – вадку паменшала – Радзіцелі прыходзяць! Тады прыгледзелі – кот. Падыдзя, пап'е...»

Як матка дзіцёнка прысьпіць, тое дзіця з русалкамі ходзя. На Граной нідзелі ёсьць такі дзень: як на Родзічы, бліны пякуць, і етых дзіцей памінаюць. — Чаму менавіта бліны пякуць на Родзічы? — Калі пара йдзе, кажуць, ета столькі на волі яго душа, покуль пара йдзе. Калі яму угодкі — сьвечку ставяць, лампадачку запалаяць. Ета сьвечка гарыць, ці лампадачка — душу атпускаюць хоць зь пекла, хоць з раю... Толькі яны – прыдзя канец – усе будуць у адных гадах, у сярэдніх гадах будуць іцьці на атвет. Ніхто не прыйшоў аттуль. Не, нічога там німа. Узяў бы хто вярнуўся, пераказаў, што там, штоб людзі зналі. Не... Той будзе гараваць болей, хто нявінны. За мяжу падзяруцца...»

Маці прысьпіць дзіця — ета, кажуць, нячысьцікі дзіцёнка забіраюць, а галаўню падложаць. Як пахрышчаны дзіцёнак — яны не пашкодзяць. Як у дарозе перахрысьціцца – сьветласьць дзіцёнку будзя [3].

За адно слова мацернае...

За адно слова мацернае на сем метраў зямля гарыць пад нагамі ў таго, хто ругаецца. Адным словам «б...» ругаеш сразу тры мацеры: першая маці — зямля-карміцелька, другая — Мацэр Божая, трэцяя — маці родная» [4].

Вось што распавялі нам пра тое, што «Людзі даўжны быць сьвяты»:

Усе дзеці, любыя дзеці — усе ат Бога. Есьлі Бог не дасьць табе дзяцей — у цібе ні будзя. Вазьмі вон з Бібліі пісанне: заключыў Бог чрэва Сары — і не было дзяцей. А к старасці, у дзевяностых гадах, яна радзіла. Як даў ёй... І — многа... Есьлі Бог не дасьць душу, то ты – нішто. І хаця ты і з мужыком будзіш жыць, як ты не будзеш старацца — дзяцей не будзе. Усё ад Бога. Паэтаму вон і ў царкві пяюць «Сьвятыя сьвятым...» Адзін сьвят Ісус Хрыстос. Людзі далжны быць сьвяты ўсе. Патаму што ў іх Дух Сьвяты сушчэствуе, ат Бога данны. Бог удыхнуў Дух у уста Адаму. І Адам падняўся і пайшоў. Дак людзі даўжны быць сьвяты. Но мы самі сваімі грахамі сібе асквярнілі. Ніхто нас не скланіў, мы самі сібе скланілі. Адам саграшыў, адзін чалавек саграшыў — і ўсё пайшло па нітачке. Усё пайшло ат Адама, ва грэхах усе й раждаюцца. Па ўсём перадаецца. Мы ўсе вінныя перад Богам: адзін чалавек саграшыў усе ў ём саграшылі. Адзін чалавек васкрэс, Гасподзь, із мёртвых — і ўсе ўваскрэснуць. Адным чалавекам. Чэраз адно васкрэсьце Ісуса Хрыста усе будуць людзі жывыя. Гасподзь уваскрэсіў Сам Сабою ўсех.

Ета так гаворуць: «Вой, у пяткі зайшла душа». Душа, наверна, у чэлавеку — так прэдпалагаюць. Яна малая. І ета ж Дух — душа. Дух. Ета невідзімы Дух, но он ёсьць. У нас адна умірала жэншчына, да дзьверы

адкрыла — заходзіла адна. Толькі аткрыла, клубок такі, раз — пакаціўся, сразу, гавора, пад ногі, і пакаціўся. А тады яна прышла, гавора: «Што й та такая?» — «Да во, гавару, — памерла». Яна гавора: «А-а-а! А я дзьверы аткрыла, мне — клубок пад ногі». Гавора: «Штось такая... белае такое, празрачнае. Ну як воблачка якое. Рас! І, гавора, пад ногі, і пакацілася. Я гавару: «Наверна, эта душа іе. Атышла. А дзьверы закрыты. І вот, як уміраюць, дзьверы нада, наверна, усё-такі, праўда, адкрываць. Ну эта ні кажды бача.

Не будзе душы — не будзе чалавека. Дух Сьвяты, каторы Гасподзь удыхнуў Адаму, Ён усё жывіць. Есьлі Гасподзь атымя Дух Свой — усё на зямлі памрэ. Патаму што ўсякая душа жывіцца чыстатой і Духам саграваіцца. Есьлі хто пахуліць Духа Сьвятога — не прасьціцца. Ні ў етам сьвеці, ні ў том. Нікагда Гасподзь не прасьціць хулу на Сьвятога Духа. Патаму што ўсё чэраз Сьвяты Дух сушчэствую. Во як Гасподзь дзержа!.. Гасподзь даў такую красату чэлавеку, прыроду — эта ж наш зямной рай. Мы ж жывём на зямле. Ты ж сматры — якіе места красівые, усё... эта ж наш рай. Ну на небе, канешна, луччы рай. Там усё бажэствяннае. Там — сьвятыя. Там — радасьць. Там — дабрата... Там ні нада ні замкоў, там ні страшна... Мы ўрэмянна жывём. А туды на вечнасьць пойдзім. І за каждае гнілое слова, каторае с уст сыходзя, нада будзя перад Богам даць атчот. Как страшна будзе стаяць перад Госпадам... Усе грахі аткрыюцца перад табой. Усе! Будуць усе стаяць і відзець, што грашыла, што дзелала. Вот как будзя стыдна. Закрыць грахі — нада прычашчацца, нада іспаведывацца. А у нас у каждага — і слава, і дзела... І паглядзіш ўзглядам — там пазавідывала, можа, саблязніўся чым. І нюхам... Так, панюхаеш... Ой, нільзя ж есьць! А яно ж смачна пахне — нада ж з'есьць. І вухам — хто-та мацюгаіцца, а я ж чую, памысьлю што-та плахое. Нада Богу маліцца, штоб Гасподзь нам прасьціў, і каіцца.

Ета есьлі ў мацерныя словы ругаіцца — Маць-сыру зямлю клянёш. Яна шібе кормя, адзявае, абувае.. Божая Маць — каторая Спасіцеля нам радзіла, Госпада нашага Ісуса Хрыста. І свая маць, каторая нас пад серцам вынасіла, да сколькі начэй не спала, мы тожа кляном. Эта очынь большы страшны грэх. Нільзя эта слова памінаць нікагда.

Хто мацюгаіцца — на тым сьвеці за сквернасловіе падвесьцяць за язык. Будзеш вісець. З рота будзе скакаць што гадкае, як паміраць прыйдзецца.

Без Божага промысла нічога не будзе. І Бог усё зная — каго, у які час узяць. Гасподзь должен узяць столькі душ на неба, сколькі зрынута зь неба было чорных ангелаў.

...Свяча гарыць. Есьлі мы запалім свечку возылі іконы, яна абазначае... як табе сказаць: сімвал любові к Богу. Как агнём яна гарыць, так душа наша далжна к Богу гарэць. Мы далжны васылаць к Богу. Наша душа далжна гарэць к Богу. Як еты аганёк вот гарыць маленькі — так должэн аганёк запаліцца ўнутры, і паслаць к Богу малітву. Для этага і сьвяча, запаліваем свячу, стаім возылі іконы і молімся Богу. Агню паклянацца — эта асталась ужо ат язычнікаў.

Як чалавек памірае... я чытала ў кніжцы — што как будта бы душа уходзя. І ёсьць такі карыдор. Што вот яна ляціць туды, і невідна. Вот людзі, каторыя пабывалі там і вярнуліся апяць у сваё цела і сталі жыць, расказваюць, што — цёмны-цёмны карыдор, такі, як труба. Сразу — рас! — нас і засасала ў тую трубу. Засасала ў тую трубу — і цёмна, невідна. Кагда ён умірае, ты дала сьвечку. Кагда ты ўжо позна дала ... А вот іменная — як умірае. Яна ўжо зь етай сьвячой і пойдзе. Запаліла ты, даеш. А душа атходзя. Душа атышла, а ты даеш — эта ты целу даеш. Цела дзяржыць, а душа пайшла.

... Душа чэлавека можа явіцца ў разных відах. І чэлавекам можа явіцца, і пцічкай якой-небудзь. Вот, другі раз паглядзіш на похаранах — пцічка прыляціць, у акно пастукая: «стук» — у ваконца.

...Матка мая расказала. Гавора: «Адну пасадзілі дзевачку на печ. Раньшэ ж печи былі... Гавора: «Ну, лезь, лезь, там пагрэйся. Сёньня ж дзяды прыдуць». — «Ой, мам, якія ж дзяды?» — «Ой, сёньня ж Дзяды, даўжны прыйсьці ўсе!» Ну, дзеці ж не знаюць. А тады, гавора, як аткрылісь дзьверы, як сталі йціць, як сталі йціць! А яна заве й заве. А яны йдуць і йдуць. І яна й гавора: «Усе, усе хадзіце». Ну, яна ж то ні бача. А дзевачка: «Мам, дак поўна ж хата!» Столькі ж найшло — і бабы, і дзяды ўсе. Каму Бог аткрые, той эта і ўбача. А каму не аткрыта — таму не дано ўбачыць. Не кождому дано» [5].

Душа — як павучок... Душа — як павучок... як кружава павучынае, лесніца [6].

Спіс літаратуры:

1. Экспедыцыйныя матэрыялы Веткаўскага музея народнай творчасці імя Ф.Р. Шклярава (далей – скарачана: ЭМ ВМНТ імя Ф.Р. Шклярава, у тэкстах захоўваюцца моўныя асаблівасці інфармантаў). Запісала ад Грыньковай Н. І., 1930 г.н., (нар. у пас. Ляда Веткаўскага раёна) у Ветцы 10.07. 2000 г. Л.Д. Раманава.
2. ЭМ ВМНТ імя Ф.Р. Шклярава. Сш. 75, л. 64, 65. Запісала ад Гарбузовай П.А., 1927 г.н., у в. Бабічы Чачэрскага раёна 11. 07. 1999 г. Л.Д. Раманава.
3. ЭМ ВМНТ імя Ф.Р. Шклярава. Сш. 62, л. 108, 110, 112, 113, 117. Запісала ад Грыньковай Н.І., 1930 г.н., (нар. у пас. Ляда Веткаўскага раёна) у Ветцы 10.07.2000 г. 11. 04. 2001 г. Л.Д. Раманава.
4. ЭМ ВМНТ імя Ф.Р. Шклярава. Сш. 75, л. 24, 25. Запісала ад Лукомскай В.К., 1921 г.н., у в. Бабічы Чачэрскага раёна Гомельскай вобл. 7. 06. 1998 г. Л.Д. Раманава.
5. ЭМ ВМНТ імя Ф.Р. Шклярава. Сш. 98, л. 50, 56, 61, 63, 64. Запісала ад Літвінавай Т.В., 1938 г. н. (жыве ў в. Пакалюбічы Гомельскага раёна), у Ветцы 26.12.2002 г. Л.Д. Раманава.
6. ЭМ ВМНТ імя Ф.Р. Шклярава. Сш. 10, л. 9. Запісала ад Н.Я. Радзькоўскай, г.н., у в. Бабічы Чачэрскага раёна 21.10.1988 г. Смірнова І.Ю.

РЕПОЗИТОРІЙ БГУКИ